

KÉT CENTENNÁRIUM

A centennáriumok, ha más hasznuk nincs is, ráirányítják a figyelmet az író művének sorsára, megmutatják az íróra vonatkozó ítéletnek s a közönségben élő képének alakulását, a világszemléleti változásoknak az író népszerűségére, emlékére tett hatását s az irodalomtörténet munkáját, mely művéből a jót s a rosszat igyekszik szétválasztani.

Az ilyen vizsgálódás néha igen meglepő eredményekkel jár. Nem minden író ismeri tehetségét, a legtöbb egészen mást akar és hisz megvalósítani, mint amiért az utókor értékeli. A jövő néha egészen más tulajdonságok miatt ismer el valakit, mint amiért a jelene tömjénezte. Sikeres írók halálukkal néha örökre alábuknak, s ismeretlenekből irodalmi szenzáció lehet. Az egyes író életművéből néha a legaktuálisabb és legújyszerűbb vonások hullanak ki, divatjuk elmúltával. Az utókor néha a leghangosabb botrányokra emlékszik vissza legkevesébbé.

EMILE ZOLA

Kevés író volt tendenciózusabb, harcosabb és doktrinérb, mint Zola. A legtöbbet éppen e tulajdonságai miatt veszttette az utókor szemében. A Flaubertre, a Concourtokra és Tainere épült naturalista módszert Zola szigorúan tudományosnak hirdette s csalhatatlannak tartotta. Mind a módszer, és mindaz, ami e módszerből következik, Zola művében ma már naivnak és túlhaladottnak tetszik. Hogy az emberi természet teljesen fizikai felépíttségétől függ, vagyis az átörökléstől és a helyzet meg a körülmények behatásától, bizony eléggé leegyszerűsítő elmélet az átöröklésbeli diszpozíciók, az alkattan és a tudatalatti tételeinek korában. A Zola által kedvelt és idézett tudományos tekintélyek a *dr. Lucas* és a *dr. Letourneau*, akik egyébként a maguk korában is inkább csak Zola számára jelentettek tudományosságot, ma már egészen nevetségesen hatnak. A «kísérleti regény» tudományoskodásával alig ér többet, mint a legfelelőtlenebb romantikus ábrándozás. A Rougon-Macquart-család ősei: ideggyöngye asszony, egészséges férj s iszákos szerető. Mint a törvényes, mint a törvénytelen ág viseli az átöröklés következményeit. Az átöröklés alapjellegével teremtett jellemeket most aztán Zola aláveti a környezet hatásának, elképzeli egy helyzetet s aztán diadalmasan úgy alakítja

képzeletében, hogy az eredmény megfeleljen annak, amit hasonló esetek megfigyelése bizonyít. Így vél Zola bebizonyítani természeti törvényeket, így akarja tudományosan igazolni mondjuk az alkoholizmus káros voltát, vagy a szerelmi szenvedély pusztítását. Hogy a kísérleti regény még tudományosabb legyen, jegyzeteket csinál, amerre jár, tanulmányozza a gyárakat, a különböző mesterségeket, lerajzolja a házak alaprajzát, munkásnegyedek térképét. Vannak környezetek, amelyeket valóban jól ismer, így például a munkásokét, de egészen idegen a polgárság vagy az arisztokrácia légkörében. Mert igen sokat ír, megfigyelésre nincs elég ideje, jegyzetei sietősek, nem mélyek, tudományos dokumentációja felületes s a regénybe áttéve a környezetrajzból katalógusszerű felsorolás lesz, a tudományosságból pedig zavaros általánosítás. Amire Zola legbüszkébb volt, detuktív logikája csalhatatlanságát értékeli legkevésbé a mai olvasó.

Mi él hát Zola művéből? Él, mindenekelőtt írói kiállásának, bátorságának szépsége, tekintet nélkül arra, hogy miféle politikai párt igyekszik igazolni ma vele magát. Él mindaz, ami nem programszerű, nem meggondolt, nem tudományoskodó művében. Él az, ami írói érzékenységből s igazi szenvedélyéből született. Él az önzés gyűlölete, él a szájalom a nyomorultak iránt. Él a költő. És nemcsak a társadalmi forradalom költője — ahogy Jaurés mondta —, hanem a természet és a világ érzékeny költője, aki nagyítani és idealizálni mer. Hogy Zola romantikus költő, Flaubert mondta tán először. Dehát Zoláról sok mindent mondtak és sok minden elfelejtődött a művét illető megjegyzésekből. A legújabb fejlődés kellett hozzá, hogy az irodalom értékelje, megtalálja ezt a Zolát, észrevegye, hogy a híres építész fia nemcsak a század egyik legnagyobb irodalmi konstrukcióját építette, nemcsak a hatalmas társadalmi freskó az ereje, de ért a részletek finomságához, hatalmas erővel tudja kifejezni a dolgok rejtett költőiségét. Zola, *Cocteau* szemében, «igen nagy lírikus». Egy hosszú *Gide* naplójegyzet beszél róla, hogy Zolát, a művészt igen előkelő hely illeti meg, tekintet nélkül tendenciózus voltára. A francia irodalom szempontjából egyébként a tendenciózus Zola is könnyebben kap ma már fölmentést. Dühében, ingerültségében, harcikedvében valami ellenállhatatlan erő nyilatkozik meg, meggyőződése oly erős, hogy az evidencia érzését kényszeríti az olvasóra. A polémikus Zolát nem az menti meg, amit mond, hanem, ahogyan mondja. A hatalmas szenvedély, a lenyűgöző temperamentum érzik mögötte. Ami megmenekült művéből, azt ez a temperamentum mentette meg. A legjobb lapjait akkor írta, amikor nem gondolt a regénytervvel,

amikor elfelejtette, hogy igazolni és bizonyítani akar valamit. Nem azok voltak a szerencsés pillanatai, amikor ő uralkodott a tárgyon, hanem amikor rajta uralkodott valami meghatódottság, amikor elfogta a szenvedély.

ALPHONSE DAUDET

Daudet barátja volt Zolának, *Maupassant*nak, irodalmi elveivel s gyakorlatával egyaránt a naturalizmushoz állt közel. Neki is voltak jegyzetfüzetei, ő is végzett környezettanulmányokat. Egyik-másik regénye, így a *Sapho* elsősorban, tárgyával is a naturalista divathoz kapcsolódik.

De éppen a *Sapho* a legkevésbé jellemző művészetére. Míg a naturalizmus általában széles kompozíciót hozott magával, Daudet tehetsége epizodista jellegű s igazi formája a rövid, érzelmes, tréfás, csattanóval végződő novella. Igazi remekei, mint a *Levelek a malmomból*, *Öregekje*, vagy az *Utolsó leckeóra* novellák; legtöbb regénye is novellamagból nő ki és sok epizódjával, mozaikszerű szerkezetével visszamutat az elbeszélésre.

Daudetet a naturalizmustól kedélyvilága választja el. Hogy művében gyakoriak az önéletrajzi részek, ez alapjában naturalista elve: amit átélt, annak leírásában pontosabban követheti az életet. De *A kis izé* világa mégsem naturalista. Ez a könnyekkel, meghatódottsággal tele életrajzdarab semmiképpen sem felel meg az igazi naturalizmus érzéketlen megfigyelésének, sem szocialista tendenciáinak. Nem az iskola látszik rajta, hanem az író érzékeny, álmodozó kedélye.

«A legszebb tájakat álomban láttam!» — ez az igen jellemző felkiáltás költői lelkületről árulkodik. A világ Daudetnek elsősorban hangulati vonatkozásban mutatkozik meg. Könnyen meghatódik, hamar elszomorodik, erősen örül. A hősei sokat sírnak, vagy csöndes, öntudatlan boldogságban szinte lebegnek a világ fölött. Érzékenysége majdnem nőies. Nem vágyakozik az *impassibilitére*. Személyes író, ki-kiszól a történet mögül, vigasztalja, inti hőseit. «Szegény leány! — így magyaráz egy fejezetvéget — utánamegy a fiúnak, megtalálja majd a csinos szökevényt, megtalálja, mert ez a végzete, ez az a rossz sors, amit nem kerülhet ki ember.» Kevés regénye végződik jól s mégis távol áll a naturalizmus programmszerű sötétségétől, harcos témáitól. Csak melancholikus, nem keresi a kétségbeesést. Szánalmat érez az emberek iránt s ez a szánalom visszatartja attól, hogy igazán pesszimista legyen. Humanizmusnak nevetik néha költői irányát. Ezt a fajta

humanizmust azonban nem emberiségnek, hanem egyenesen emberszeretetnek kell fordítani. A naturalizmus embere kísérleti anyag, látszatok és biológiai törvények halmaza. Az érző ember, a tipikus ember, a humanista módon felfogott ember idegen tőle. Daudet értéke: a programokkal és divattal szemben fenntartott egy mindig érvényes emberlátást és ábrázolási módot. Ő nem akart semmiféle tudományos tételt igazolni, nem volt benne semmi pedánság, nem akarta a társadalmat átalakítani, mégcsak az irodalmat sem megújítani s mégis, vagy talán éppen ezért, műve egészében élvezhetőbb, olvashatóbb ma, mint Zoláé. Élőbb, bármennyire érezzük is egyébként, hogy Zola nagyobb mértékű s jelentékenyebb nála. Zola freskóihoz képest impresszionista könnyedsége, de még legszerencsésebb alakteremtései is kisebbszerű művészet érzetét keltik. Kétségtelenül kevesebb zaj kíséri centennáriumát. Pártok és világnézetek nem veszik zászlajukra. De, ha nem csalódunk, inkább neki vannak olvasói.

A mai helyzetben, amikor a program-művészetet kétségtelenül túlértékeli, tán ez is tanulság.

Lovass Gyula

CSALOGATÓ

*Hajlik a szélben a
fa tavaszi ága,
most legyen szívemnek
vak szomorúsága?*

*Testvére vagy-e a
csillagoknak, napnak?
Testvére vagy-e az
erdőbéli vadnak?*

*Szállj rá a világra
tavaszi pitymallat,
űzz előtted, szívem,
pillangómadarat.*

*Kifakad egy forrás,
ha megindulsz felém,
meghal a tavasz, ha
nem szeretünk, te s én.*

Kalmár Ernő